

ISTORIJA KOMUNISTIČESKOJ PARTII SOVJETSKOG SOJUZA

Treće, dopunjeno, izdanje, Moskva 1969, str. 735.

Potkraj god. 1968. u SSSR-u je objavljeno treće dopunjeno izdanje udžbenika: »Istorija Komunističeskoj partii Sovjetskogo Sojuza«, koje se razlikuje od prethodna dva izdanja, iako je kolektiv autora na čelu s akademikom B. N. Ponomarevovom ostao isti, osim što je u međuvremenu jedan od autora umro (I. M. Volkov). U ovom osvrtu ukazat ćemo na neke osnovne razlike prema drugom izdanju, objavljenom 1963, zadržavši se na novijem razdoblju — od sredine 30-tih godina do XXII kongresa KPSS god. 1961 — a samo se ponegdje osvrćući na ranije razdoblje. Naša pažnja bit će uglavnom usmjerena na odstupanja od kritike »kulta ličnosti« i njegovih negativnih posljedica, koju je započeo XX kongres KPSS god. 1956. Cilj je ovog osvrta da samo ukaže na osnovne razlike dviju verzija. Obje naime potvrđuju da se povijest Partije u SSSR-u odviše veže za trenutna politička gledišta.

Autori trećeg izdanja u predgovoru izričito priznaju tu povezanost s političkim promjenama, kad kažu: »U trećem izdanju udžbenika 'Istorija KPSS' osvjetljen je život i rad Partije uključujući njen raznovrsni i plodotvorni politički, ideološki i organizacioni rad na osnovu odluka oktobarskog Plenuma CK Partije god. 1964. (na tom plenumu razriješen je svih dužnosti dotadašnji prvi sekretar Partije i predsjednik Ministarskog vijeća N. S. Hruščov — dodao Z. Č.), XXIII kongresa KPSS i novog Programa Partije na dobrobit sovjetskog naroda, u ime izgradnje komunističkog društva, osiguranja mira i sigurnosti naroda i pobjede ideja marksima-lenjinizma« (III, 8).

Odluke tih političkih skupova odrazile su se na precjenjivanje niza ranijih događaja, a ne samo za izradu posljednjeg poglavlja »Istorii KPSS« od XXII kongresa 1961. do sredine 1969. Tu ćemo tvrdnju argumentirati s nekoliko konkretnih primjera.

U trećem izdanju iz dijela teksta posvećenog prikazu XVII kongresa SKP(b), održanog 1934, izostavljen je ovaj pasus: »Do XVII kongresa Partije postepeno je stvoren kult ličnosti Staljina. S njegovim imenom počeli su se povezivati svi uspjesi u izgradnji socijalizma koje su ostvarili Partija i narod. Posebno se neumjereno hvaljenje njegovih zasluga javilo na tom kongresu. Uvjeren u svoju nepogrešivost, Staljin je počeo napuštati lenjinske principe i norme partijskog života narušavajući princip kolektivnog rukovodstva i, udaljujući se od masa, dopustio je sebi niz zloupotreba svog položaja. Sve jače su se počele javljati negativne crte njegova karaktera: grubost, nelojalnost prema rukovodećim partijskim radnicima, neprihvatanje kritike, ignoriranje kolektivnog mnijenja i administriranje. Nenormalna situacija koja je nastala u Partiji u vezi s kultom ličnosti izazvala je otpor dijela komunista, osobito starih lenjinskih kadrova, prvenstveno onih koji su bili upoznati s testamentom V. I. Le-

njina.¹ Oni su smatrali da je došlo vrijeme da se Staljin premjesti s položaja generalnog sekretara na drugu dužnost« (II, 486).

U istom dijelu teksta, u prikazu ubojstva S. M. Kirova,² izostavljene su ove riječi: »Ubojstvo S. M. Kirova teško se odrazilo na život Partije i države. Ono je potpuno omogućilo razvoj kulta ličnosti. Staljin je iskoristio ubojstvo kao povod za organizirani obračun sa svim njemu nepoćudnim ljudima. Uslijedila su brojna hapšenja. Bilo je stvoreno načelo masovnih represalija i najgrubljeg narušavanja socijalističke zakonitosti« (II, 486).

I prikaz provjere i zamjene partijskih dokumenata u razdoblju 1935—1936, kada je mnogo članova isključeno iz Partije, u trećem izdanju znatno je skraććen. Pored ostaloga izostavljena je ocjena da je ispravljanje nepravilnosti u uvjetima »kulta ličnosti« teklo sporo i nedosljedno. Na kraju ovog poglavlja u trećem izdanju dana je samo ova zaključna rečenica: »Umjesto svega poslije ubistva S. M. Kirova bio je proveden niz mjera koje su narušile socijalističku zakonitost« (III, 438).

Izostavljanjem citiranih tekstova znatno je ublažena kritika »kulta ličnosti«, ali nije potpuno izostavljena, jer se prikazi partijsko-političkog rada u razdoblju »dovršene izgradnje socijalizma«, od god. 1937. do početka drugoga svjetskog rata, bitnije ne razlikuju. Oba izdanja govore o rasporaku između teorije i prakse kod Staljina, o kršenju partijskih normi i narušavanju socijalističke zakonitosti i optužuju Ježova i Beriju za uvođenje terora. Mnogo su veće razlike u teoretskom pogledu.

U drugom izdanju otvoreno se govori o Staljinovim teoretskim pogreškama na XVIII kongresu SKP(b) god. 1938. »Isto tako je J. V. Staljin, osvjetljavajući u referatu pitanje države, dopustio nepotpunu ocjenu lenjinističkog teoretskog nasljeđa. On je sveo značenje genijalnog djela V. I. Lenjina 'Država i revolucija' na zaštitu marksističkog učenja od oportunističkog iskrivljavanja i ignorirao Lenjinova djela o diktaturi proletarijata i socijalističkoj državi napisana u razdoblju poslije Oktobra, te sebi pripisao svaki daljnji razvitak nauke o državi. U ocjeni funkcije sovjetske države od Oktobra do pobjede socijalizma Staljin je nepotpuno ocijenio privredno-organizatorski i kulturno-obrazovni rad organa državne vlasti koji u tom periodu nisu dostigli dovoljno snažan razvitak« (II, 508).

---

¹ U svom »Pismu kongresu«, izdiktiranom stenografu u nekoliko navrata potkraj god. 1920. Lenjin je o Staljinu pored ostalog iznio:

»Staljin je krajnje grub, a ta mana, koja se može slobodno tolerirati među nama i u kontaktima među nama komunistima, postaje mana koja se ne može tolerirati kod nekoga koji je na položaju generalnog sekretara. Zbog toga predlažem da drugovi razmotre metodu kojom bi Staljin bio uklonjen s ovog položaja i kojom bi jedan drugi čovjek bio izabran, čovjek koji bi se iznad svega razlikovao od Staljina u samo jednoj kvaliteti, to jest u većoj toleranciji, većoj čestitosti, većoj dobroti i pažljivijem odnosu prema drugovima, s manje kapricioznom čudi, i sl.«

Ovo pismo bilo je stavljeno na uvid delegatima XIII kongresa Partije, god. 1924, čini se ne svima, koji su o njemu raspravljali. Ali kongres nije usvojio Lenjinovu sugestiju zadržavši na mjestu prvog sekretara Staljina, koji je prihvatio kritiku, da ne bi ojačao pozicije Trockoga.

Lenjinovo »Pismo kongresu« s još nekim dotad neobjavljenim Lenjinovim radovima bilo je podijeljeno delegatima XX kongresa KPSS god. 1956. i iste godine objavljeno u »Komunistu«, te uneseno u novo izdanje Lenjinovih Sabranih djela.

² S. N. Kirov, zamjenik prvog sekretara Partije i sekretar Lenjingradskog komiteta, ubijen je pod još uvijek nedovoljno rasvijetljenim okolnostima potkraj god. 1934.

Umjesto toga u trećem izdanju se kaže: »Polazeći od ideja Lenjina, Staljin je u uvodnom referatu CK uzdigao postavku o mogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj zemlji, u Sovjetskom Savezu, što je imalo veliko značenje za perspektive razvitka sovjetskog socijalističkog društva na putu ka komunizmu. Kongres je osudio pogrešne poglede o odumiranju države u socijalizmu, smanjivanju kompetencija i slabljenju državnih organa. Širenje takvih pogleda bilo je prepuno velikih opasnosti u uvjetima kad je SSSR bio jedina socijalistička zemlja u svijetu i nalazio se u okruženju neprijateljskih kapitalističkih država« (III, 454).

Razlike u iznesenim stavovima su goleme. Trećim izdanjem Staljin se u teoretskom pogledu u potpunosti rehabilitira. To u isto vrijeme znači da ono indirektno ignorira dio Lenjinova učenja o odumiranju socijalističke države i stvaranju demokratskog i decentralističkog društva, posebno Lenjinovih napisa o značenju uvođenja radničke kontrole i o razvitku sovjeta kao organizacionog oblika socijalističke vlasti koji će omogućiti postepeno uvlačenje širih društvenih slojeva u poslove upravljanja socijalističkim društvom. Umjesto toga ponovo se afirmira Staljinov princip o jačanju socijalističke države općenito, bez razgraničavanja dva osnovna plana: vanjskopolitičkog i unutrašnjepolitičkog. Naime, u tadašnjim uvjetima sovjetska država zaista nije mogla odumirati prema vani, u smislu svoga jedinstvenog obrambenog potencijala, vanjske politike i sl. Ali na unutrašnjem planu, u upravljanju poslovima proizvodnje i raspodjele, te općenito društvenim službama, to nije bilo nemoguće.

Prikaz međunarodnih događaja uoči drugoga svjetskoga rata, razloga sklapanja pakta s Hitlerovom Njemačkom, sovjetskih akcija u prvoj fazi rata (pripajanje Litve, Letonije, Estonije, Besarabije i Bukovine, sukob s Finskom) i dr. u oba izdanja je jednak. Jednak je i prikaz uzroka neuspjeha nakon napada Njemačke, osim kod ocjene lične Staljinove odgovornosti. Iz trećeg izdanja izostavljen je dio teksta koji govori o tome da nije dovoljno iskorišten dvogodišnji period od sklapanja pakta s Njemačkom za učvršćenje obrambene moći zemlje. Također je izostavljen dio teksta koji govori o inicijativi tadašnjeg sekretara CK KP(b) Ukrajine N. S. Hruščova i komande Kijevskog vojnog okruga da se učvrsti granica, kompletira kadrovski sastav pograničnih jedinica, nabavi potrebno naoružanje, evakuiira 105.000 civilnih stanovnika i sl., na koju se Staljin oglužio (usp. II, 540). Naoko sitan ispravak dan je i u tekstu o angažiranju članova CK u armiji u prvim godinama rata. Treće izdanje stavlja L. I. Brežnjeva na prvo mjesto, dok se u drugom izdanju njegovo ime spominje nakon desetka drugih ličnosti.

Od dijela teksta o drugom svjetskom ratu za nas je posebno interesantan odnos prema našem narodnooslobodilačkom pokretu i socijalističkoj revoluciji. U tom pogledu treće izdanje unosi i jedan sitniji ispravak, jer se u pasusu, u kojem se govori da je pobjedonosno nastupanje Crvene armije izazvalo uspon narodnooslobodilačke borbe evropskih naroda protiv Hitlerovog »novog poretka«, navodi i Jugoslavija. Ali se zato u dijelu o razvoju pokreta otpora u trećem izdanju izostavljaju brojevi podaci izneseni u drugom izdanju, prema kojima je god. 1942. u Jugoslaviji bilo 110.000 partizana, u Grčkoj 24.000, a u Albaniji 10.000 (II, 553). Inače se u oba izdanja narodnooslobodilački pokret Jugoslavije rijetko spominje, rjeđe nego slični pokreti u nekim drugim zemljama koji su imali mnogo manje značenje za pobjedu nad fašizmom.

Velike razlike postoje u pogledu ocjene prvog poslijeratnog razdoblja, odnosno posljednjeg Staljinovog razdoblja. U trećem izdanju izostavljene su gotovo dvije

stranice u kojima se kritiziraju stavovi iz diskusije o umjetnosti i filozofiji do XIX kongresa Partije, održanog god. 1952, zatim narušavanje sovjetske socijalističke demokracije, zloupotreba lične lične vlasti i sl. Potpuno je izostavljen opis druge lenjingradske afere, čije su žrtve bili članovi najužeg sovjetskog rukovodstva: član Politbiroa i predsjednik Gosplana N. A. Voznesenski i sekretar CK A. A. Kuznecov. Navodimo samo dio izostavljenog teksta:

»Na ideološkom planu kult ličnosti u tom razdoblju manifestirao se u produbljivanju jaza između teorije i prakse, u ignoriranju kolektivne misli Partije u stvaralačkom razvitku teorije. Staljin je smatrao da samo on ima pravo na odlučnu riječ u svim teoretskim pitanjima. To se negativno odrazilo na razvitak društvenih nauka i na cjelokupni ideološki rad Partije. U brošuri 'Ekonomski problemi socijalizma u SSSR-u' on je nepotpuno ocijenio značenje robno-novčanin odnosa u narodnoj privredi i negirao mogućnost predaje tehnike kolhozima, zbog toga što bi to proširilo sferu cirkulacije roba i tobože udaljilo kolhozno-kooperativnu formu vlasništva od općenarodnog vlasništva. Pogrešno je ustvrdio da je kolhozno vlasništvo već iscrplo svoje mogućnosti i postalo preprekom razvitku proizvodnih snaga. To je bilo protivurječno lenjinskom planu kooperacije, stvarno je značilo zaustavljanje kolhozne proizvodnje i vodilo slabljenju saveza radničke klase i seljaštva.

U ekonomskoj i drugoj literaturi dugo godina propažirane su pogrešne i marksističko-lenjinističkom učenju suprotne teze, koje je Staljin proklamirao, o tome da u socijalizmu kupovna moć stanovništva tobože uvijek mora biti iznad proizvodnje. Tom se tezom zapravo opravdavao nedostatak niza najneophodnijih proizvoda u zemlji i nepravilno se orijentirali partijski, državni i privredni organi« (II, 623).

Izostavljanjem ovog i nekih drugih dijelova teksta znatno je ublažena ocjena Staljina u poslijeratnom razdoblju. Štaviše, treće izdanje ostavlja utisak da uopće nije bilo pogrešaka.

Veće i za nas značajne razlike pojavile su se i u ocjeni Rezolucije Informbiroa iz god. 1948. U drugom izdanju se kaže: »U procesu izgradnje i razvitka prijateljstva socijalističkih zemalja pojavile su se i određene poteškoće. Veliku uznemirenost u CK KPSS izazvali su odnosi s Komunističkom partijom Jugoslavije, i državni odnosi SSSR i Jugoslavije. U to vrijeme, kad su KPSS i kompartije zemalja narodne demokracije zasnivale svoje odnose u duhu marksizma-lenjinizma, rukovodstvo KPJ je u nizu principijelnih pitanja zauzelo drugačiju poziciju koja je bila u suprotnosti s marksističko-lenjinističkim pogledima. Korak po korak ono se udaljavalo od principa proleterskog internacionalizma i srozavalo na pozicije nacionalizma. Informacioni biro komunističkih i radničkih partija, čiji je član bila i Komunistička partija Jugoslavije, razmatrao je to pitanje i donio rezoluciju 'o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije'. U svim svojim osnovnim postavkama ta je rezolucija bila ispravna. U njoj je dana marksističko-lenjinistička i principijelna kritika pogrešaka rukovodstva KPJ. Tu su odluku odobrile sve marksističko-lenjinističke partije. Rukovodstvo KPJ odbilo je da sudjeluje u radu Informbiroa i odbacilo sve kritičke primjedbe ne želeći čak ni razmotriti njihovu suštinu. Nesuglasice su dobile vrlo oštar karakter.

U procesu borbe za prevladavanje nesuglasica J. V. Staljin je dopustio ozbiljne pogreške. Umjesto da razvije principijelnu i drugarsku kritiku nepravilnih pogleda i akcija rukovodstva KPJ, dokazujući njihovo nepodudaranje s osnovama marksizma-lenjinizma, on je započeo s narušavanjem normalnih državno-

diplomatskih odnosa između SSSR-a i Jugoslavije. Sve veze između Komunističke partije Sovjetskog Saveza i KPJ bile su raskinute. Pod utjecajem neprijateljske djelatnosti Berije i njegovih sljedbenika protiv rukovodstva KPJ bile su istaknute neke neosnovane optužbe. U posljednje vrijeme Komunistička partija Sovjetskog Saveza je na vlastitu inicijativu poduzela određene korake radi uspostavljanja normalnih odnosa između SSSR-a i Jugoslavije« (II, 630—631).

Od toga opsežnog teksta ostale su u trećem izdanju samo prve tri rečenice. Drugo izdanje, istina, u potpunosti teoretski opravdava Rezoluciju Informbiroa polazeći od tadašnjeg sovjetskog principa proleterskog internacionalizma i određenja marksizma-lenjinizma, ali ipak osuđuje neke postupke nakon Rezolucije Informbiroa prema našoj zemlji i posebno naglašava da su odnosi normalizirani na inicijativu sovjetske partije. Iz trećeg izdanja uopće se ne vidi da je bilo ikakvih pogrešaka u odnosu prema Jugoslaviji, pa prema tome ni da su one ikada ispravljene. Naravno, beogradsku (iz 1955) i moskovsku rezoluciju (1956) o odnosima među socijalističkim zemljama ne spominje ni jedno izdanje. U oba izdanja još se samo konstatira: »Politika prijateljstva i uzajamne pomoći, koju je provodila KPSS, postigla je punu pobjedu. Pojedine greške koje su se javljale u odnosima s bratskim zemljama imale su prolazni karakter« (II, 631 i III, 555). Dok se iz drugog izdanja bar vidi dio grešaka, iz trećeg se ne vidi ništa: ni koje su to greške, ni prema kome su počinjene, ni kada su ispravljene.

Poglavlje o borbi protiv »kulta ličnosti« i njegovih negativnih posljedica u razdoblju do XX kongresa KPSS god. 1956. u trećem izdanju potpuno je novo. Iz njega su u odnosu na drugo izdanje izostavljene sve kritike nepravilnog rukovođenja poljoprivredom i grubog kršenja zakonitosti. Ostavljen je samo dio teksta o negativnoj ulozi Berije. Nigdje se ne spominju zasluge N. S. Hruščova u borbi protiv negativnih posljedica »kulta ličnosti«. Čak se i ne navodi da je N. S. Hruščov u rujnu 1953. izabran za prvog sekretara Partije. Skraćen je i prikaz procesa rehabilitacije, ali je unesen popis petnaestak najznačajnijih žrtava »čistki« iz razdoblja god. 1937—1938.

Prikazi XX kongresa KPSS gotovo su identični, samo je u trećem izdanju izostavljen epitet: historijski, i svuda izostavljeno ime N. S. Hruščova. Čak su i neke njegove izjave pripisane Partiji. Slično je učinjeno i u opisu sukoba s tzv. antipartijskom grupom (Molotov, Kaganovič, Maljenkov). Prema trećem izdanju tu su oštru i principijelnu borbu vodili članovi i kandidati za Prezidijum, te članovi CK od L. I. Brežnjeva do N. S. Hruščova i N. N. Švernika. Čitalac trećeg izdanja tek u opisu sjednice Vrhovnog sovjeta, u travnju 1958, na kojoj je N. S. Hruščov izabran za predsjednika Ministarskog vijeća, saznaje da je gotovo pet godina ranije izabran i za prvog sekretara Partije. O tome se na istom mjestu kaže: »Isto tako, život je pokazao da je sjedinjavanje dviju značajnih funkcija u rukama jedne osobe bilo nesvrshodno i neopravdano. Ono je vodilo velikoj koncentraciji vlasti u jednim rukama, posljedica čega je bilo narušavanje principa kolektivnosti u radu i subjektivizam u pristupu rješavanju niza pitanja« (III, 586). Time počinje kritika kulta Hruščova.

Prikaz XXI kongresa KPSS god. 1959, na kojem se raspravljalo o daljnjem ekonomskom razviku SSSR-a, uglavnom je jednak. Velike razlike nastaju u prikazu XXII kongresa KPSS god. 1961, na kojem je obnovljena kritika »kulta ličnosti«. Ne samo da je kongresu skinut epitet: kongres graditelja komunizma, koji je unijelo drugo izdanje, već je prikaz kongresa uglavnom sveden na

objašnjenja novog Programa KPSS iz kojeg je u potpunosti izostavljena tada lansirana Hruščovljeva teorija općenarodne države. Također je izostavljena na Kongresu istaknuta teza o potrebi istodobne borbe protiv jugoslavenskog »revizionizma« s jedne strane i albanskog »dogmatizma« s druge strane. Tom kritikom albanskog »dogmatizma« i odbijanjem kineskog predstavnika Ču En Laja da takvu kritiku prihvati zapravo je započeo budući sovjetsko-kineski spor.

Vrlo intenzivna kritika »kulta ličnosti« i prenošenja odgovornosti za njegove štetne posljedice i na članove antipartijske grupe, koju je taj kongres razvio, u trećem izdanju svedena je na jednu jedinu rečenicu. »Principijelna marksističko-lenjinistička kritika služit će kao prepreka protiv zloupotrebe vlasti i njenog iskorištavanja u lične svrhe« (III, 612). Koliko je to blijeda formulacija u odnosu na postavke XXII kongresa KPSS, ilustrirat ćemo samo jednim odlomkom iz drugog izdanja: »Slijedeći lenjinske tradicije XXII kongres KPSS rekao je Partiji i narodu istinu o Staljinovoj zloupotrebi vlasti i odlučno osudio pogreške, izopačavanja i duhu lenjinizma tuđe metode, koje su nastale u situaciji kulta ličnosti. Kongres Partije u potpunosti je utvrdio historijsku istinu i svom snagom potcrtao odlučnu ulogu Partije i narodnih masa u historiji« (III, 728).

Iz trećeg izdanja izostavljena je doduše više spektakularna odluka o uklanjanju Staljinovih posmrtnih ostataka iz Lenjinovog mauzoleja, koju je donio kongres na prijedlog delegata iz Lenjingrada, grada koji je najviše osjetio teror staljinizma. Ali je izostavljena i jedna nerealna volunтарistička projekcija povezana s dvadesetogodišnjim planom ekonomskog razvoja SSSR-a, donesenim na tom kongresu. »U prvom desetljeću (1961—1971) Sovjetski Savez izgradit će materijalno-tehničku bazu komunizma i prestići u proizvodnji po stanovniku najrazvijeniju i najbogatiju kapitalističku zemlju — SAD« (II, 737).

Budući da drugo izdanje završava prikazom XXII kongresa KPSS god. 1961, otpadaju daljnje usporedbe. Mislimo da je to što smo iznijeli dovoljno da dokaže našu polaznu tvrdnju kako je historija KPSS povezana s trenutnim političkim gledištima. Dok je drugo izdanje bilo izrazito na liniji tada dominantne kritike »kulta ličnosti«, u trećem izdanju uložen je maksimalan napor da se koliko je god moguće umanjí značenje te kritike i posebno njenog glavnog nosioca N. S. Hruščova. Pri tom se išlo čak tako daleko da je prešućen datum njegova izbora za prvog sekretara, na mjestu gdje ga je trebalo navesti. Da to nije slučajna greška, potvrđuje prikaz oktobarskog plenuma CK KPSS god. 1964. na kojem je N. S. Hruščov oslobođen svih dužnosti. Odmah nakon toga navedeno je da je za prvog sekretara Partije izabran L. I. Brežnjev. Ujedno je Prezidijum Vrhovnog sovjeta imenovao za predsjednika Ministarskog vijeća A. N. Kosigina (III, 628).

Zlatko Čepc